

KONYA'DA ERKEN DÖNEM TÜRK İSLAM ESERLERİNDEN ÖRNEKLER

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Yıldırım*

"Konya", binlerce yıldır adını sürdüren nadir şehirlerden birisidir. Türklerin, Bizans dönemlerindeki "İkonium"dan Türkçeleştirdikleri Konya adı, Phrig dilindeki "Kawania" veya Grekçe "Eikon" dan türediği kabul edilir⁽¹⁾. Türkler daha ilk dönemde bu adı, 1928'lere kadar devam eden imlası ile, yani "Qonya" diye kabul etmişlerdir⁽²⁾. Çağdaş Latin kaynaklarında da "İconium" veya "Yconium" diye ifade edilir⁽³⁾. Devrin batı kaynakları da "Como", "Cumyo", "Cogno", "Coine", "Coyne" ve "Kon" şekillerinde de zikrederler⁽⁴⁾.

Konya, Asya'nın batısında yer alan Anadolu yarımadasının orta güney kısmında bulunmaktadır. Anadolu'nun kuzey ve güneyinde, doğu-batı istikametinde uzanan sıradağlar, iç kısımda yüksek (1000 m. civarında) bir yayla düzlüğü kenarında yer alır. Üzerinde bazı alçak dağ sıraları veya münferit sönmüş volkanlar bulunan bu düzlükte, birçok ova da vardır. Bu ovalar çoğunlukla dolmuş göl tabanları olup, bazı kısımları henüz bataklık veya göl halindedir⁽⁵⁾.

Konya, bir göl tabanı olan ve kendi adıyla anılan bir ovanın batı kenarındadır. Burası aynı zamanda geniş bir iç düzlüğün de bitimi durumundadır.

* S.Ü.İlahiyat Fakültesi, Öğretim Üyesi.

(1) Tuncer BAYKARA, **Türkiye Selçukluları Devrinde Konya**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara, 1985, s.15; **Paulys Realencyclopaedia**, IX/1 (1914), s.990 - 991;

(2) K. Levent ZOROĞLU; **Konya Adının Kaynağı**, T.T.K., yayınları Ankara, 1984, s.6-10 Anonim; **Tarih-i Ali Selçuk** (Feridun Nafiz Uzluk; **Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III**, Ankara, 1952) s.3; İbni Bibi (Hüseyn b. Muhammed b. Ali el-Caferi el-Rugedi), **el-Evamiru'l-Alaiyye Fi'l-Umuri'l Alaiyye (Tıpkı basım)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1956,s.9

(3) S. Saint-Quentin; **Histoire des Tartares**, neşr. J. Richard, Paris, 1965, s.68

(4) P. Pelliot, **Nateson Marco Polo**, Paris, 1959, I/403-404

(5) **Yurt Ansiklopedisi**, "Konya" Maddesi, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1982-83, s.5099; Tuncer BAYKARA, a.g.e, s.16; Yakut el-HAMAVİ, **Mu'cemül-Buldan**, "Konya" maddesi, Mısır, 1906, s.309

Konya'nın hemen batısındaki dağlar hayli yüksektir. Loras Dağı: 2010 m., Erenler Dağı: 2319 m. . Hâlbuki doğuda Aksaray'a kadar uzanan 140 km. civarındaki sahada sadece küçük tepelik silsileleri bulunmaktadır⁽⁶⁾.

Konya ovasının en çukur yeri, şehrin hemen kuzey - doğu kısmına yakın olan Aslım Bataklığı'dır⁽⁷⁾. 975 m. yükseklikte yer alan bu bataklık sahanın batısından itibaren tedricen yükselen arazi, şehrin ortasındaki Alâeddin Tepesi'nde 1080 metreye ulaşır. Ancak Konya şehrinin büyük kısmı 1020-1030 metrelerde yer almakta olup, şehrin yüksekliği bu arada kabul edilmektedir⁽⁸⁾.

Konya civarının en önemli akarsuyu, batıdaki dağlık mıntıkadan gelen Meram Deresi'dir. 50 km. uzunluğundaki bu dere, Konya bahçelerini suladıktan sonra doğudaki bataklığa dökülürdü. Sille Suyu hayli küçük olup, boyu ancak 11 km. kadardır⁽⁹⁾.

Konya, seyyahların da çok uğradığı merkezlerden biridir. Tarihin ilk devirlerinden XII. yüzyıla kadar Konya'ya dair esaslı bir seyahatnâme yok gibi ise de, Bizans ve Selçuklu kaynaklarında, Konya'nın ilk devirlerine ait, zamanın tarihçileri tarafından yazılmış bazı vesikalar mevcuttur⁽¹⁰⁾.

Konya'ya bizzat gelmiş ve seyahatnâmesinde Konya'dan bahsetmiş ilk seyyah "Marko Polo"dur⁽¹¹⁾. Bu gezi XIII. yüzyılda gerçekleşmiştir. XIV. Yüzyılda "Pegolotti"⁽¹²⁾, İbn-i Batuta⁽¹³⁾, ve "Hamdullah Mustavfi"⁽¹⁴⁾ gibi seyyahlar Konya'ya gelmişler ve izlenimlerini kaleme almışlardır. XV. Yüzyılda "Bertrandon de la Broquiere", XVI. Yüzyılda "Radyuddin-el Gazzi"⁽¹⁵⁾, XVII. Yüzyılda "Evliya

(6) Afif EVREN, **Konya İçin**, Babalık Basımevi, Konya, 1944, s.11

(7) Burası tarihi kaynaklarda göl olarak geçer

(8) Anonim, **Konya İİ Analitik Etütleri**, Ankara, (tarihsiz), s.6

(9) **Türk Ansiklopedisi**; "Konya" maddesi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1974, XXII/195

(10) Mehmet ÖNDER, **Seyahatnâmelerde Konya**, Yeni Kitap ve Basımevi, Konya, 1948 s.16; Basri GÖKKAYA, "Seyahatnâmelerde Konya", **Ekekon Gazetesi**, sayı; 2875, 29 Eylül 1948

(11) A.J. Hcharignon, **Le Livre de Marco Polo**, Tomo I, Pekin 1924, s.28

(12) W. Hayd, **Histoire du Commerce du Levant**, II. Page 113-Pegolotti

(13) İbni Batuta, **Seyahatnam-i İbni Batuta**, İstanbul, 1917-1919, s. 211

(14) Hamdullah Müstafi, **Nüzhëtü'l-Kulub**, London, 1915, s.76

(15) Kamil ERDEM "**Gazzî-Mekkî Seyahatnâmesi**", İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Dergisi 1 - 2, 1937, s.16

Çelebi"⁽¹⁶⁾ Konya'ya gelerek eserinde çok kıymetli bilgiler vermiştir. Ayrıca aynı yüzyılda "Kâtip Çelebi'de"⁽¹⁷⁾ Konya'dan bahsetmiştir. Bu tarihten XX. yüzyıla kadar "Jean Otter", "Oliver", "W.M.Leake" "Mareşal Fon Moltke"⁽¹⁸⁾, "Clement Huart"⁽¹⁹⁾, "Charles Texier"⁽²⁰⁾, "Colmar Freiherr", "Regis Delbeuf" vs. gibi onlarca seyyah Konya'ya uğramışlar, incelemelerde bulunmuşlar ve eserler ortaya koymuşlardır⁽²¹⁾.

Tarih öncesi devirlerde, Konya'nın durumu konusunda son yıllarda yapılan arkeolojik kazılar, bize yeni bilgiler vermiştir. Paleolitik (Yontma Taş) devrine ait eserlere, Konya ve çevresinde, şimdilik rastlanamamıştır. Bu çağa ait eserlerin, Tuz gölünün doğu yönünde Isparta ili sınırları içindeki Bozönü'nde ve Ankara-Eskişehir dolaylarında yer yer bulunması, Konya bölgesine komşu olması bakımından, Konya'nın da bu devirde bir yerleşim kenti olabileceğini gösterir. Fakat bu devrin, Konya'da ne zaman başladığı ve ne zaman sona erdiği hakkında kesin bir bilgimiz yoktur⁽²²⁾.

Neolitik (Cilalı Taş) Devri, Anadolu'da paleolitik devirlere nisbeten daha uzun bir dönemi kapsar. Son yıllarda Konya ve çevresinde yapılan arkeolojik kazılar sonucu Konya'nın Beyşehir İlçesine bağlı Çukurkent köyü höyüğünde, Konya Alâeddin Tepesi'nde ve Konya ili sınırları içindeki birçok hüyüklerde neolitik çağ buluntularına rastlanmıştır. Bu buluntuların en önemlisi Çumra'ya bağlı Küçükköy civarındaki Çatalhöyük'te 1961-1963 yıllarında yapılan kazılarda ele geçmiştir. M.Ö. 6.000-7.000 yılları arasındaki bir devreyi kapsar⁽²³⁾.

(16) Evliya Çelebi, **Seyahatnâme**, Üçdal Neşriyat İstanbul, 1986 III/2-12

(17) Kâtip Çelebi, **Cihannuma**, İstanbul, 1732 s. 78

(18) H. V. MOLTKE, **Briefe aus der Türkei** (1835-1839), Berlin 1911 (Ayrıca Türkiye'de durum ve olaylar üzerine mektuplar (1835-1839), İst.1969, s.56

(19) C. HUART, **Mevleviler Beldesi Konya**, Tercüman Yayınları, İstanbul, s.62

(20) C. TEXIER, **Küçük Asya III**, İstanbul, 1923 (Asie Mineure, Description Geographique, Historique et Archéologique, Paris Librairie de Firmin-Didot et C, 1882, P:760+36)

(21) Bu konuda daha geniş bilgi için Bkz. Mehmet ÖNDER, a.g.e., s.16-52

(22) **Türk Ansiklopedisi**, "Konya" Maddesi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1974, XXII/199 - 200

(23) J. MELLEART, **Çatal Höyük a Neolithic Town in Anatolia**, London,1967,s.18; Mehmet TUNAY, "Çatalhöyük", **Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni**, İstanbul, 1971, 31/310

Kalkolitik çağda Konya içinde bulunan höyüklerde, meselâ, Konya'nın güney batısındaki Bayat Köyü ve Saksas höyüklerinde çanak çömlek bulunmuştur. Bu çağ MÖ. 2600 yıllarına doğru son bulmuştur⁽²⁴⁾.

Bakır çağı özelliklerine Konya ilindeki sayıları pek çok olan höyüklerde daha çok rastlanır. Proto-Hitit ve Hitit'lerle bu çağ en verimli devresini yaşamıştır. Anadolu'da ilk siyasi birlik Hititlerle başlar. M.Ö. 1400-1200 yılları arasında Anadolu'nun büyük bir kısmını ellerinde bulundurmuşlar, Konya ve çevresinde de Hititler devrine ait pek çok yerleşim bölgelerinin bulunduğu anlaşılmıştır⁽²⁵⁾. Bunlar arasında Konya'nın 11 km. batısındaki Karahöyük'te 1954 yılından beri yapılan kazılarda, buranın etrafı surlarla çevrili zengin bir koloni şehri olduğu anlaşılmıştır⁽²⁶⁾.

Anadolu'da Hitit egemenliğine Phryg'ler son vermiştir. M.Ö. 1200 yıllarında, Anadolu'ya batıdan gelen ve Ankara Polatlı yakınındaki Gordion'u merkez yapan Phryg'ler, özellikle bu bölgede tümülüs, kaya mezarları ve çeşitli eserleriyle dikkati çekmektedirler. Konya'da özellikle Alâeddin Tepesi kazısı sırasında bol miktarda Phryg çanak çömleğine ve kalın bir Phryg oturma yerine rastlanmıştır⁽²⁷⁾.

Lidyalılar batı ve orta Anadolu'da parlak bir dönemi başlatan ilk devlet olarak anılır. Komşularıyla iyi ilişkiler kuran Lidya, kısa sürede çağının ekonomik bakımdan en güçlü devleti durumuna gelir. Konya Ovası'nın tarım ürünlerini ovanın kuzey ve doğusundan geçen ünlü Kral yolu ile Anadolu'nun her tarafına gönderme imkanı bulurlar. Lidya'lılar varlıklarını M.Ö. VI. yüzyıla kadar sürdürdüler. İran'da ortaya çıkan Persler, Anadolu'ya girerek Lidya devletine saldırdılar, M.Ö. 546 yılında Pers Kralı II. Kiras Lidya devletini ortadan kaldırdı⁽²⁸⁾.

(24) Besim DARKOT, "Konya" maddesi, **İslam Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, İstanbul, 1977, VI/482

(25) Naci Fikret BAŞTAK, **Konya I.**, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1945, s.18

(26) Sedat ALP, "Konya Karahöyük Hafriyatının Neticeleri", **VI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, Ankara, 1967 s.43

(27) Mahmut AKOK, "Türk Tarih Kurumu Adına, Konya Alâeddin Tepesinde 1941 yılında yapılmış olan Arkolojik kazıda Elde edilen Mimari Buluntular," **VII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri I**, Ankara, 1972, Naci Fikret BAŞTAK; a.g.e, s.27

(28) **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, I, İstanbul, 1982, s.43; Füzuan KINAL, **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara 1962, s.23

M.Ö. 546 yılından, M.Ö. 334 yılına kadar Perslerin Anadolu hakimiyeti devam etti. M.Ö. 334 yılında Büyük İskender, Pers ordusunu Granikos (Biga) Çayı kıyılarında bozguna uğrattı ve Toros Dağlarına kadar olan bölgeyi kısa sürede istilâ etti. M.Ö. 334 tarihinden, M.Ö. 133 tarihine kadar Konya ve çevresi Kapadokya (Katpatukya-Güzel Attar ülkesi) Kralları ve Büyük İskender tarafından değişik tarihlerde yönetildi⁽²⁹⁾.

Romalılar zamanında gelişmesini sürdüren Konya, yeni binalar yapılarak imar edilmiş ve dini bir Merkez olarak gelişme göstermiştir. MS. 395 yılında Roma imparatorluğu ikiye ayrılır. Konya Doğu Roma (Bizans) sınırları içerisinde kalır. Bizans imparatoru Herakeios döneminde (MS. 610-641) imparatorluk toprakları yönetim kolaylığı bakımından bölgelere ayrılınca Konya, Anatolikon bölgesi içinde yer alır⁽³⁰⁾.

Emevi Halifesi I. Muaviye döneminde (661 - 680) Konya, bir ara Arapların eline geçti. Kısa bir süre sonra Bizanslılar yeniden çevreye hakim oldular. Araplar Konya'yı Halife Abdülmelik döneminde 704 yılında ikinci defa aldılar. I. Velid döneminde, üçüncü defa 708'de ellerine geçirdilerse de şehirde uzun süre kalamadılar⁽³¹⁾.

Konya, Abbasiler döneminde de Arap akınlarına uğradı. Halife Hârûnu'r-Reşid döneminde (786 - 809) Araplar, Anadolu üzerinde baskılarını artırdılar. Bu sırada Bizans tahtında bulunan İmparatoriçe İrene (797-802), Konya Ereğli'sinin gelirini Araplara vermeyi kabul etmek zorunda kaldı⁽³²⁾. Ondan sonra tahta çıkan I. Nikoforos (802-811) anlaşmaya uymayınca Hârûnu'r-Reşid 806'da Ereğli'yi uzun savaşlardan sonra ele geçirdi. Bizanslılar Halife Me'mun döneminde, (813-833) tarihine kadar Ereğli için Araplara vergi verdiler. Daha sonra Bizanslılar vergiyi ödemeyince Halife Memun 832'de Ereğli'yi ikinci defa aldı ve Bizanslıları vergi vermeye mecbur etti. Halife Muktefi döneminde (902-908) Konya yeni bir Arap saldırısına uğradıysa da

(29) Osman YALÇIN, **Konya**, Özyürek yayınevi, İstanbul, 1957, s.5

(30) C. TEXIER, a.g.e., s.16; **Ancyclopedia Britanica**, "Konia" Maddesi, 1910, II/232; Sabahat ATLAN, **Roma Tarihinin Ana Hatları**, İstanbul, 1970, s.32

(31) Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et - TABERİ **Tarihu'l - Umemi Ve'l - Muluk**, Daru'l - Fikir Yayınları, Lübnan, 1987, V/342; İbnü'l - Esir, **el - Kâmil Fi't - Tarih**, Çev.: Yunus APAYDIN, Bahar yayınları, İstanbul, 1986, V/107

(32) Komisyon, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, Çağ Yayınları, İstanbul, 1986, II/222 - 293

kısa süre sonra yeniden Bizanslıların eline geçti. 965'te Bizans imparatoru II.Nikoforos Fokas, Arapların başlıca üssü durumundaki Tarsus'u aldıktan sonra Konya ve çevresi yüzüyla yakın bir süre Arap akınlarına uğramadı⁽³³⁾.

Türkler Konya'ya ilk defa 1069 yılında geldiler ve tahkimatı pek bulunmayan bu şehri alarak çok geçmeden geri döndüler⁽³⁴⁾. Fakat bu şehrin fethi 1071 tarihinden sonra gerçekleşti⁽³⁵⁾.

Konya'nın fethiyle ilgili bir Türk rivayeti de vardır. Konya'da bir tekkesi olan Ali Gav, Konya fatihi idi⁽³⁶⁾. Buna dair bir hikâye de vardır⁽³⁷⁾.

Konya, 1072 yılında Kutalmış oğlu Süleyman Şah tarafından kesin olarak fethedildi. Bu şehir, 1097'den 1308 yılına kadar 211 yıl Anadolu Selçuklu Devletinin başkenti oldu⁽³⁸⁾.

III. Haçlı seferinde imparator Frierrich Barbarossa ordusu Konya'ya giderek şehri yağmaladı (1190) fakat fazla kalamadı. Bu sırada Konya topraklarını oğullarına taksim eden II. Kılıç Arslan'ın mirasçıları arasında Konya elden ele geçti. I. Alâeddin Keykubat zamanında gelişmenin en yüksek noktasına ulaştı. Köseadağ Savaşı'ndan (1243) sonra Selçuklular, Moğol hakimiyetini kabul etti. Bu devirde de Konya şehri önemini muhafaza etmeye devam etti. Celaleddin Karatay ve Sahipata Fahrettin gibi devlet adamları birçok eserler bırakırken, Mevlânâ Celaleddin ve Şems gibi İslam mutasavvıfları'da Konya'ya yerleşmişlerdi. XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Konya, güneydeki dağlık alanlarda yaşayan Karamanoğulları'nın saldırısına uğradı. 1327'de

(33) İrfan AYCAN - İbrahim SARIÇAM, **Emeviler**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s.64; G. OSTROGORSKY, **Bizans Devleti Tarihi**, Ankara, 1981, s.120

(34) Mükrimin Halil YINANÇ, **Anadolu'nun Fethi**, İstanbul 1944, s.67; Mehmet Altay KÖYMEN, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, Ankara, 1962, s.262

(35) Faruk SÜMER - Ali SEVİM, **İslâm Kaynaklarına göre Malarzgiirt Savaşı**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1971, s. 1-73

(36) Süheyl ÜNVER " Yetmiş Yıl Önce Konya", **Belleten XXXI** (1967) s.201-220

(37) "Selçuklu Sultanı Konya Kalesini gavurdan alamamış, Ali Gav tekkesinde yatan zat bir gün öküz postuna bürünerek sığırlarla beraber kale kapısından içeriye girmiş, gece kapıyı Türk askerlerine açmış, onlar da kaleyi fethetmişler. İ. Hakkı "KONYALI", **Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi**, Yeni Kitap Basımevi, Konya, 1964.s.913

(38) Osman TURAN, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, Boğaziçi yayınları, İstanbul 1993, s.167; Fuad KÖPRÜLÜ, Anadolu Selçuklular Tarihinin yerli "Kaynakları" **Türk Tarih Kurumu Belleteni VII** (1943)s. 241

Karamanoğlu Mehmet Bey Konya'yı kuşatarak ele geçirdi. Daha sonra Selçuklu ailesinden Gıyaseddin Sıyavuş'u Konya tahtına çıkarttı. Nihayet Selçukluların ortadan kalkmasıyla (1328) Karamanoğulları İlhanlılarla savaşarak Konya'yı tamamen aldılar⁽³⁹⁾.

Konya sık sık Osmanlı ve Karamanoğulları arasında el değiştirdi. Konya 1387 yılında I. Murat tarafından kuşatıldı. 1394 tarihinde I. Beyazid tarafından ele geçirildi. Osmanlı topraklarına katıldı ve yine Karamanoğullarına verildi. 1398'de tekrar Osmanlılar tarafından alındı. 1402 yılında Yıldırım Bayezid ve Timur arasındaki Ankara Savaşı'ndan sonra Konya, Timur tarafından Karamanoğullarına verildi. Çelebi Mehmet tarafından 1414 yılında tekrar Osmanlılara geçti ise de Karamanoğullarına verildi. Konya, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1465 yılında Osmanlı topraklarına katıldı. Daha sonra Kanuni dönemi başlarında Karaman adıyla eyalet durumuna getirildi⁽⁴⁰⁾.

Konya, Birinci Cihan Harbi sırasında cephelere uzak kalmakla beraber bütün memleket gibi uzun süren harbin zararlarını görmekten geri kalmamıştır.

Bağdat demiryolunun belli başlı noktalarını ele geçirmek isteyen İngilizler 22.1.1919'da Konya İstasyonu'na 80 kişilik bir birlik gönderdiler. İtalyanlar ise, Konya'ya 24.4.1919 gecesi geldiler. Bir yıl sonra 11-12 Mart 1920 tarihinde de İtalyanlar geri çekildiler.

Sivas Kongresi'nin ülkede kurulmuş bütün direniş teşkilatlarının Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti bünyesinde toplanmasını karara bağlamasından sonra, Konya Şu'besi de kuruldu ve faaliyete geçti.

Konya bir taraftan milli mücadeleye hazırlanırken, diğer taraftan isyan hareketleri ile uğraşmak zorunda kaldı. Bozkır ve Delibaş ayaklanmaları diye bilinen bu ayaklanma hareketlerinden, Bozkır ayaklanması Eylül ve Ekim 1919'da meydana geldi. 4 Kasım 1919 tarihinde tamamen bastırıldı. 2 Ekim 1920'de Çumra'yı basmasıyla da Delibaş Mehmet ayaklanması başladı.

⁽³⁹⁾ İbrahim KAFESOĞLU, **Selçuklu Tarihi**, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, İstanbul, 1992, s.59-69; Erol GÜNGÖR, **Tarihte Türkler**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1988, s.90-96; Nevzat KÖSOĞLU **Türk Dünyası Tarihi ve Türk Medeniyeti Üzerine Düşünceler**, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1990, s.93

⁽⁴⁰⁾ Abdülkadir KARAHAN, "Karaman'ın Osmanlı Ülkesine Katılması ve Konya'nın Önemi", **Mevlânâ Güldestesi (1965)**, Turizm Derneği Yayınları, Konya, 1965, s.60-65; Şikâri, **Karamanoğulları Tarihi Konya**, 1946, s.82, Aksaraylı Kerimeddin Mahmut, **Müsâmeratü'l - Ahyar**, Çev. Nuri Gençosman - F. Nefiz Uzluk, Selçuklu Devletleri Tarihi, Recep Ulusoğlu Basımevi, Ankara, 1948, s.159

Konya'da bir süre duruma hakim olan Delibaş Mehmet, 15 Kasım 1920 tarihinde hükümet kuvvetleri tarafından bastırıldı⁽⁴¹⁾.

Konya, günümüzde Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli şehirlerinden birisidir. Çeşitli yönlerde kalkınarak, modern bir şehir hâlini almaya başlamıştır.

TARİHİ ESERLER BAKIMINDAN KONYA

Konya, Orta Anadolu'nun abideler bakımından büyük değer taşıyan bir şehridir. Anadolu, çağlar boyunca coğrafya bakımından Avrupa'yla Asya arasında bir köprü olmuştur. Bu köprünün ortası ise Konya ilidir. Tarihin tanıdığı en eski ve işlek yollar buradan geçmiştir⁽⁴²⁾. Dünyanın diğer bölgelerinde bir veya iki çağa ait medeniyetlere rastlanırken, Anadolu, hele iç Anadolu bölgesi hiç de böyle olmamıştır. Tarih zincirinin hiç bir halkası boş kalmamış, her halkanın üzeri başka bir sanatkârın kalemıyla işlenmiştir. Bu sebepten dolayı Konya ve çevresinde ön Eti, Eti, Frik, Roma ve Bizans çağlarında bir çok şehirler kurularak medeniyet eserleri ortaya konmuştur⁽⁴³⁾.

Bir şehir halkının medeni seviyesi o şehirdeki sanat eserlerinin bakımlılığı ve bolluğu ile orantılıdır. Şehrin canı, mazisinden sürüp gelen sanatlı yapısıdır. Şehrin madde ve mânâ değeri bu yapının besleyici zevkiyle yaşayabilir⁽⁴⁴⁾.

Konya, tarihin her döneminde şehirleşme sürecine girerek, her çağa ait eserleri bünyesinde toplamıştır. Bir beldenin eğitim kurumları ile fiziki plân,

(41) Besim DARKOT, a.g.m. s.851 - 852; Ekrem YALÇINKAYA, **Coğrafya'da Tarihte ve Bugünkü Konya**, Yeni Kitap Basımevi Konya, 1943 s.23; Nejat GÖYÜNÇ, **Atatürk ve Millî Mücadele**, Emek Matbaası, İstanbul, 1984, s.34-35; Kazım ÖZALP, **Millî Mücadele**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1985, s.111 - 158 - 162

(42) Hamid SADİ, "Anadolu'dan Geçen Kadim Transit Yolları", **Türk Yurdu Mecmuası**, Sayı: 28, Nisan 1927, s.320 - 321

(43) Zeki ORAL; "Konya'nın Tarihi Eserleri ve Bugünkü Durumları", **Konya Dergisi**, Halkevi Yayınları, Sayı: 84 - 85, Konya, Ekim - Kasım 1945, s.33

(44) Ali Rıza KORAP, "Medeni Şehir Karakteri", **Konya Dergisi**, Halkevi Yayınları, Sayı: 84 - 85, Konya, Ekim - Kasım 1945, s. 19

pazarlar ve iktisadi kurumlar gibi olması gereken müesseseleri vardır⁽⁴⁵⁾. İşte bu manada bir yapılanmayı Konya'da rahatlıkla müşahede edebiliyoruz.

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Alâeddin Tepesi, Çukurkent ve Çatalhöyük kazıları sonucu Konya ve çevresinde "Cıvalı Taş Devri"nin yaşandığını biliyoruz. Peşinden Bayat Köyü ve Çarıklar Köyü yakınlarındaki örenler, Konya ve çevresinin "Bakır Çağı"nda oldukça geliştiğini göstermektedir⁽⁴⁶⁾. Hititler, Konya'ya ve çevresine de hakim olmuşlar ve Karaören, Eflâton Pınarı, Fasıllar Köyü, Alibeyhüyüğü, Akören ve Çorça örenleri bu dönemin önemli kültür merkezleri hâline gelmiştir⁽⁴⁷⁾. Hititlerin dağılmasından sonra kurulan Kargamış Beyliği, Konya bölgesine egemen olmuştur. İvriş Kabartması bu dönemin en ünlü örneğidir. Bu kabartmada, bir elinde başak, diğer elinde üzüm salkımı tutan "Bereket Tanrısı" ve onun karşısında tazim durumunda Kral Warpalawas tasvir edilmiştir⁽⁴⁸⁾.

Konya ve çevresi Frikyalılar, Lidyalılar ve Persler döneminden sonra Roma, Bizans dönemlerini yaşamıştır. Bu dönemlere ait pekçok eser olduğu çeşitli kaynaklarda zikredilmiştir. Bu eserlerden çoğu yok olmakla beraber çok az bir kısmı günümüze kadar gelmiştir⁽⁴⁹⁾.

Konya, Anadolu'da Türklerin yoğun bir şekilde yerleşmeye başlamasıyla, hızlı gelişme gösteren şehirlerin başında gelir. Uzun yıllar Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olan Konya, ayakta kalabilmiş yapılarıyla, bu dönemin geliştirmiş olduğu Mimarî ürünlerin en ilginç örneklerini bağrında saklamıştır. Aynı yoğunlukta olmamakla birlikte, Karamanoğulları ve Osmanlılar döneminde de şehirde mi'marî faaliyetler süreklilik göstermiş, Anadolu-Türk mimarisi konusunda araştırma yapanlar için başvurulacak yerlerin başında gelmiştir. Anadolu Selçuklularının erken dönem yapılarının aydınlanabilmesi için mi'marî

(45) Bkz. R.B. SERJEANT, **İslâm Şehri**, Çev: Elif TOPCUGİL, Ağaç yayınları İstanbul, 1992; Turgut CANSEVER, **Şehir ve Mimari**, Ağaç yayınları, İstanbul, 1992; İhsan SEZAL, **Şehirleşme**, Ağaç yayınları, İstanbul, 1992; Gülzar HAYDAR, **Şehirlerin Ruhunu**, İnsan yay. İst. 1991

(46) Osman Nuri DÜLGERLER, "Konya'nın Dünü ve Bugünü", **Konya**, Hazırlayan: Feyzi Halıcı, Kültür ve Turizm Derneği Yayınları, Ankara, 1984, s.9

(47) Naci Fikret BAŞTAK, "Hitit Medeniyeti", **Konya Dergisi**, Halkevi Yayınları, Konya, Haziran 1937 s. 680. Veysel DONBAZ "Konya Civarı Hitit Anıtları; **Türkiye Turizm Otomobil Kurumu Belleteni**, İstanbul, 1971, 31/310

(48) Mehmet ÖNDER, **Mevlânâ Şehri Konya**, Konya Turizm Derneği yayınları, Ankara, 1971 s. 11

eserler ve kitâbeler büyük önem taşımaktadır⁽⁵⁰⁾. Anadolu beylikleri ve Osmanlı devrine ait kitâbeler de yapıları tanıma ve her iki dönemin özelliklerini tesbit etmek açısından kendilerine has bir önemi haizdir⁽⁵¹⁾.

Anadolu'nun Selçuklu başkenti Konya'da, o günlerin gereği savunma yapılarına öncelik verilmiştir. Yüzyıl kadar süren haçlı seferleri sebebiyle bayındırlık çabaları da biraz aksamıştır. Yine de İç Kale'de 1155 tarihli mimbere bakılırsa ilk câmiye başlanmıştır. Vakfiyesine bakılırsa, Selçuklu ileri gelenlerinden Şemsettin Altınabâ'nın yaptırdığı ve sonra İplikçi Câmii diye tanınacak olan yapı 1201 dolaylarındadır. Ayrıca bu vakfiyeden anladığımıza göre, medrese, kervansaray ve fakir ölülerin gömülmesi ve İslâmiyet'i kabul eden mühtedilerin ihtiyaçları hakkında ma'lûmatlar vermektedir. İplikçi Camii ise, mütevellî olarak İplikçioğlu'nun tayin edilmesi ile medresenin câmiyi de ihtiva etmesinden sonra bu isimle anılmıştır⁽⁵²⁾. Bunları, Mihmandar Mescidi (1207), Akıncı Mescidi (1210), Hacı Ferruh Mescidi (1215), Beşârebey Mescidi (1219), Şekerfurûş (1220), Erdemşah (1220), Ahmet Fakîh (1221) ve bunun gibileri izleyecektir⁽⁵³⁾.

Konya'nın Selçuklular döneminde kültürel merkez olma çalışmaları da aksatılmamış, birçok ilim, fen ve edebiyatçının toplandığı ve yetiştiği yer olmuştur. Kelam ve mantıkta, Kadı Siraceddin-i Ürmevî (Vefatı:684); felsefe'de, Şihabüddin-i Sühreverdi (1158-1191); tasavvuf'ta, Muhyiddin-i Arabî, Sadruddin-i Konevî, Bahauddin-i Veled, Mevlânâ ve Sultan Veled; tıp ilminde, Ekmelüddin ve Bey Hekim; tarih ve edebiyatta, Râvendî ve İbn-i Bibi gibi şahsiyetleri görmekteyiz⁽⁵⁴⁾.

(49) M. Mesut KOMAN, "Konya Şehrinde Selçuklulardan Evvelki Devirlere Ait Eserler Üzerine Bazı Notlar", **Konya Dergisi**, Halkevi Yayınları, Konya, ikinci Kanun, 1937, 5/308

(50) Abdülkadir ERDOĞAN, "Kitabelerin Değeri ve Konya", **Konya Dergisi**, Halkevi yayınları, Birinci Kanun, 936, Konya, 4/221 - 225;

(51) Uluğ İĞDEMİR, "Merhum Halil Ethem ELDEM'in Türk Tarih Kurumuna Armağan Ettiği Türk İslam Devri Kitabe Estampajları", **Türk Tarih Kurumu Belleteni**, sayı: 16, Ankara, 1. Teşrin, 1940 IV/545 - 563

(52) Osman TURAN, "Selçuklu Devri Vakfiyeleri, I, Şemseddin Altun-Aba Vakfiyesi ve Hayatı" **Türk Tarih Kurumu Belleteni**, Sayı : 42 Ankara, Nisan 1947, XI/200 - 201; Abdülkadir ERDOĞAN, Konya ile ilgili en eski bir selçuklu vakfiyesi", **Konya Dergisi**, Halkevi Yay. Konya, Şubat 937, 6/373-4

Karamanogullarının önemli eserlerine örnek olarak; Hasbey Dârul-Huffâzı (1421), Fatih Dede Kümbedi (1455), Turgutoğlu Pir Hüseyin Türbesi (1431) ve Meram Camii ve Hamamı (1423) gibi eserleri zikredebiliriz⁽⁵⁵⁾.

Osmanlı devrinde de Konya'da önemli eserler vücuda getirilmiştir. Bunlardan Selimiye Camii, Şerafeddin Camii (1636), Aziziye Camii (1872), Kapı Camii (1652), Ovalıoğlu Camii (1764), Şeyh Halil-i Türbesi (1597) gibi eserleri sayabiliriz⁽⁵⁶⁾.

Daha burada sayamayacağımız miktarda Konya'da her döneme ait eserler ile kaybolan eserler de vardır. Konumuz gereği Türk-İslâm mi'marisinin Selçuklu, Karmanoğulları ve Osmanlı dönemlerine ait önemli eserlerinden örnekler verdik. Kaybolan Tür İslam yapılarıyla ilgili belge, bilgi, fotoğraf ve plân gibi dökümanları olanları esas konumuzda ele alıp inceleyeceğiz. Fakat hakkında fazla malumat olmayanlardan da burada kısaca bahsedip tanıtmaya çalışacağız. Bu bahsedeceğimiz eserlerin tesir sahaları ve muhtevasında var olan bazı detaylara da yer vereceğiz.

Mescidler

Kaynaklarımızda isimleri görülen mescidler şunlardır. " El- Hac İsa b. Mahmud" , "Hoca Yusuf-b. Salim", "Hoca Ebu'l-Fazl b. Abdülcebbar" , "Yusuf-b. Süleyman"⁽⁵⁷⁾, "Nizameddin Pervane", " Karagu Mescidi", "Karatay Mescidi" "Meram Mescidi" "Karaaslan Mescidi" "Sincâri Mescidi" Bunlardan "Karatay", "Meram" ve "Karaaslan" mescitleri varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşler, diğerleri ise günümüze kadar gelememişlerdir. Bu mescidlerden ilk ismi geçen

⁽⁵³⁾ Orhan Cezmi TUNCER, "Konya Tarihi Çevresine Gösterilmesi Gereken İlgili ve Bozulan, Yok Olan Bazı Yapılarımız", **Konya**, Haz: Feyzi Halıcı, Konya Kültür ve Turizm Derneği Yayınları, Ankara, 1984, s. 109 - 110

⁽⁵⁴⁾ Hilmi Ziya ÜLKEN, "Konya'da Anadolu Selçukileri Devrinde İlim ve Felsefe", **Konya Dergisi**, Halkevi yayınları, Konya, Nisan 937, 8/490 -7

⁽⁵⁵⁾ E. DIEZ - Oktay ASLANADA - M. Mesut KOMAN, **Karaman Devri Sanatı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1950, s. 121 - 136; Faik SOYMAN - İbrahim TONGUR, **Konya Eski Eserler Klavuzu**, Yeni Kitabevi Yayınları, Konya, 1944, s.125-135

⁽⁵⁶⁾ Yusuf OĞUZOĞLU, "17. Yüzyılda Konya Şehrindeki İdari ve Sosyal Yapılar", **Konya**, Haz: Feyzi Halıcı, Konya Kültür ve Turizm Derneği Yayınları, Ankara, 1984, s. 97 - 108; Özer ERGENÇ, **XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya**, Ankara enstitüsü Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, M.Turan TAN, "Onyedinci Asırda Konya", **Konya Dergisi**, Halkevi Yayınları, Konya, İkinci teşrin, 936, s. 174 - 175

"El-Hac İsa b. Mahmud" Mescidi 1202'de Alâeddin Tepesi üzerinde idi. Diğerlerinden bazıları bilinmekte, fakat bazıları belki isim değişikliği sebebiyle teşhis edilememektedir.⁽⁵⁸⁾

Bunların dışında kaybolan mescitlerin bir kısmı da şunlardır. "Akıncı Mescid ve Türbesi"; Rektörlüğün bahçesinde, Küçük Karatay'ın yakınında bulunuyordu. Kitabesine göre 607/1210 yılında Emir Ali oğlu Cemaleddin İshak inşâ ettirmiştir.⁽⁵⁹⁾

"Beğavi Mescidi" bulunduğu mahallenin adından dolayı belgelerde "Kapturğa Mescidi" olarak geçmektedir⁽⁶⁰⁾. Bir kitâbeden 618/1216' da yaptırıldığı anlaşılmaktadır⁽⁶¹⁾. Şu anda mevcut olmayan bu mescid, Beyhekim Mescidi'nin batı yönünde Zindankale'ye yakın bir yerde bulunuyordu⁽⁶²⁾.

"Hatuniye Mescidi", Mihmandar Mahallesi'ndedir. 610/1213 tarihli vakfiyesine göre Devlet Hatun tarafından yaptırılmıştır⁽⁶³⁾. Hatuniye Mescidi, tek kubbeli ve iki şerefeli minaresi olan bir mabet idi⁽⁶⁴⁾. Minaresinin tuğla ve çinili olduğuna bakılırsa mescidde aynı özellikte denilebilir. Mescidin kuzeyinde minâre ile mescid arasında bir de türbe bulunuyordu 1564 ve 1714' teki tamirlere rağmen mescid ve türbe yıkılmış⁽⁶⁵⁾, yerine 1957 yılında bugünkü kubbesiz kargir mescid yapılmıştır. Minaresinin yarısı da yıkaktır.

Bunların dışında "Kadı İzzettin Mescidi" ve "Fahru'n-Nisa Mescidi" gibi günümüze kadar ulaşamamış onlarca mescidi saymak mümkündür. Bu arada

(57) Osman TURAN, "Şemseddin Altun-Abâ Vakfiyesi", s. 221

(58) Tuncer BAYKARA, **a.g.e.**,s.81

(59) İ. Hakkı KONYALI, **a.g.e.**,s.288

(60) İ. Hakkı KONYALI, **a.g.e.**,s.432

(61) Mehmet ÖNDER, **Mevlânâ Şehri Konya** ,s.267

(62) Yusuf KÜÇÜKDAĞ, **Selçuklular ve Konya**, Selçuklu Belediyesi Yayınları, Konya 1994, s.260

(63) Mehmet ÖNDER , **Mevlânâ Şehri Konya** , s.131

(64) Konya'da; İnce Minare, Hoca Hasan ve Hatuniye minareleri çift şerefeli imiş. Sahip Ata'nın da (Erzurum Çifte Minareli gibi) portal üzerinde bir tane daha minaresi olması muhtemeldir. Çift şerefeli minareler için Bkz. A. Süheyl ÜNVER, "**Konya'da İkinci Çift Şerefeli Minare**" Konya Halkevi Yayınları, No:105-107, s.1-8

(65) Zeki ATÇEKEN **Konya'daki Selçuklu Yapılarının Osmanlı Devrinde Bakımı ve Kullanılması**, (S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi) Konya, 1988, s. 138-140

şunu da belirtelimki, Konya şehrinin XIII. yüzyıl başlarında gösterdiği büyük gelişme, meşid inşaatından bile belli olmaktadır.

Kaybolan camilere örnek olması açısından "Aşık Şemi"de adı geçen Alparslan Camii hakkında bilgi vermek istiyorum. 1832 yılının baharında Sultan Mahmut devrinin en nazik bir anında zaten binbir entrikaya başvuran Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa galesi Konya'ya kadar uzanıyor. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, ordusuyla "1832'de Konya'ya giriyor, Aslım sahası baştan başa Mısır ordusu çadırlarıyla doluyor. Mısır askerî ümerâ ve çavuşları Konya'nın yüze gelen evleriyle han ve hamamlarını işgal ediyorlar. İşte bu arada dokuz kümbetli "Alparslan Camii"ni hayvan ahırını yapıp çinilerle süslü mihraplarını tahrip ediyorlar."

"Bu dokuz kümbetli Alparslan Camii metruk bir halde iken 1316/1898 yılı Konya valisi Ferit Paşa tarafından mahkumlara yıktırılarak yerine şimdiki "San'at Okulu yapıldı"⁽⁶⁶⁾. Son yüz yıllarda yıkılan camilerimizin hepsinden bahsetmek mümkün olmadığı için bu örneğin yıkılma sebebinin tarihi gelişimini de vererek son merhalede nasıl ve kim tarafından ortadan kaldırıldığına da işaret ettik.

Öğretim Kurumları

Şehir hayatının bir gereği de öğretimin aile çerçevesinden çıkıp kurumlaşması olmaktadır. Konya Anadolu Selçuklularından bugüne hem büyük bir şehir hem de devlet merkezi olduğundan öğretim burada daha büyük bir önem taşımaktadır. Öğretimde etkinlik muhakkak ki XIII. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren görülmektedir⁽⁶⁷⁾.

Konya'da ilk medrese, II Kılıçarslan tarafından yaptırılmıştı⁽⁶⁸⁾. Medrese-i Sultaniye adını taşıyan bu medrese, kale içinde olup 1202 den önce yapılmış olmalıdır⁽⁶⁹⁾

⁽⁶⁶⁾ İbrahim Aczi Kendi, **a.g.e.**, s.142

⁽⁶⁷⁾ Tuncer BAYKARA, **a.g.e.**,s.86

⁽⁶⁸⁾ Faruk SÜMER, "Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış", **A.Ü. Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, XX/ 3-4 (1962), s.213-244

⁽⁶⁹⁾ 90 Adı geçen medrese Altun-Abâ Vakfiyesi'nde zikredilmiş olup İplikçi Medresesi'nden farklı ve tarihi itibarıyla daha eskidir. Bkz. Osman TURAN, "Şemseddin Altun Abâ Vakfiyesi" ,s.201

Konya'daki medreseler aynı zamanda Dâru'l-Fukaha, Dâru'l-Hadis, Dâru'l-Huffâz, Dâru'l-Kurr'a gibi isimlerle de anılmaktadır. Bu isimler o medresede hangi ihtisas öğretiminin yapıldığını göstermesi açısından önemlidir.

Kaynaklarda geçen medreseler; Medrese-i Sultaniye, Altun-abâ, Kemaleddin Rumtaş, Nizâmiye, Atabekiye, Akıncı Lala Pamukçular v.s.⁽⁷⁰⁾. Ayrıca "Aşık Şemi"de elli iki adet medresenin isimleri ve yerleri bildirilerek özellikle Osmanlı döneminde medreselerin gayet çoğaldığının sebeplerine işaret ediliyor⁽⁷¹⁾.

Bazı Hamamlar

Kaynaklarda sınırlı sayıda hamam ismi geçmektedir. Vakfiyeler "Ağa" muhtemelen Sungur Bey Hamamı ile İhtiyar(eddin) Hamamı'ndan söz eder⁽⁷²⁾. Eflaki'de daha çok isim vardır. İçindeki resimlerden dolayı adını alan "Nakışlı" Hamamı'ndan başka Develi, Kürkçüler, Kaliçe ve Zirva hamamlarının da ismini verir⁽⁷³⁾. Geç devirlerde yapılan bazı hamamlarda kuruluşları itibariyle belki Selçuklu devrine kadar çıkabilirler. Bunlar başlıca Ahî Murad, Müstevfi, Şahne ve Fenarî hamamlarıdır⁽⁷⁴⁾.

Hastahaneler

Sultan Alâeddin Daru's-Şifası; yeri konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Süheyl ÜNVER; Konyalıların, İnce Minareli Medrese'nin kuzeyinde Şifahane Mahallesi'nde bir "bîmarhâne" yerinin olduğunu bildiklerini, bunun da burada bir Dâru's-Şifâ'nın varlığına şahadet ettiğini, en son olarak bunu Şazi Bey'in ihya ettirdiğini ve halen mevcut olan Sakahâne Mescidi'nin bunun bir odası olduğunu ileri sürer⁽⁷⁵⁾.

⁽⁷⁰⁾ Bkz. Abdullah KURAN, **Anadolu Medreseleri**, I, Ankara 1969, s. 78 Metin SÖZEN, **Anadolu Medreseleri**, I, İstanbul 1970, s. 43 Mehmet ÖNDER, **Konya Maarif Tarihi**, Ülkü Basınevi, Konya 1952, s. 22-24

⁽⁷¹⁾ İbrahim Aczi KENDİ, **Konyalı Aşık Şem'i Konuşuyor**, Yeni Kitap Basımevi, Konya 1951, s.147-150

⁽⁷²⁾ Osman TURAN, Selçuk Devri Vakfiyeleri, III.Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", **Türk Tarih Kurumu Belleteni**, XII(1948). s.17-170

⁽⁷³⁾ Ahmet Eflaki, **Menakübül-Arifin**, Neşreden: Tahsin YAZICI, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1959,I/376

⁽⁷⁴⁾ İ. Hakkı KONYALI, **a.g.e.**, s.1065-1073

⁽⁷⁵⁾ A. Süheyl ÜNVER, **Selçuklu Tababeti**, Ankara,1940,s.65-69

İ.H. KONYALI, onun bu görüşüne şiddetle karşı çıkarak aslında o mahal-
lenin adının, Şifahane değil Sakahane olduğunu belirtir. Bu, Dâru'ş-Şifâ'nın,
şehrin kuzeyinde musalla yöresinde bulunan Gömeç Hatun Türbesi ve Dâru-
Huffâzı ile ilgili bir Arapça vakfiyeye dayanarak o tarafta olduğunu
söylemektedir⁽⁷⁶⁾.

Yusuf KÜÇÜKDAĞ ise şu sonuca varıyor; Alâeddin Tepesi'nin kuzey
yönünde, Selçuklu Köşkü'nün yakınında, Ertaş Kapısı'nın hemen önünde,
Ferhuniye Sokağı'nın solunda geniş bir bağ ve bahçe içindeydi⁽⁷⁷⁾. Bizim
kanaatimiz de o ki, Yusuf Bey'in tesbitleri daha doğru olsa gerekir.

Hanlar

Konya iktisadî hayatında, hanların varlığını XIII. yüzyılın başından beri
biliyoruz⁽⁷⁸⁾. Diğer memleketlerden gelen tacirlerin indikleri⁽⁷⁹⁾ hanlar, her şeyden
önce çarşının bir parçası gibidir. Zira buradaki hanlar genellikle çarşıda bulunur
ve genellikle çarşının ismiyle anılırlardı⁽⁸⁰⁾. Kaynaklarımızda da buna ait bilgiler
sınırlı, fakat kesin bir fikir verici niteliktedir.

Altun-Abâ Vakfiyesi'nde dört han zikredilmektedir.

1- Altun-Abâ'nın hanı: Sûk-ı Ced'id'de

2- Altun-Abâ'nın hanı: Debbağlar içinde

3- Demre Hatun Hanı : Sûk-ı atik'de

4- Bedreddin Yalman Hanı: Sûk-ı atik'de

Bunlara diğer kaynaklarda geçen şu han isimlerini de eklemek
gerekmektedir:

5- Hoca Hasanü's-Sultan Hanı⁽⁸¹⁾.

(76) İ. Hakkı KONYALI, a.g.e., s.222-223

(77) Yusuf KÜÇÜKDAĞ Konyada Alaeddin Daru'ş-Şifası Tıp Medresesi ve Mescidi'nin
Yeri, Yapısı, **Osmanlı Araştırmaları** (The Journal of Ottoman Studies) İstanbul,
1989, s.357

(78) Altun-Apa Vakfiyesinde gerek vakfın yaptığı gerekse bazı yerlerin sınırlarını belirtirken
bir çok hana tesadüf ediyoruz.

(79) Eflaki, a.g.e., II/616

(80) Tuncer BAYKARA a.g.e., s.63

(81) 646/1248 tarihli "Kemalettin Oğulbey Vakfiyesi"**Vakıflar Genel müdürlüğü Arşivi**,
No:601, s.193; İ. Hakkı KONYALI, a.g.e., s. 922

6- Karatay Hanı⁽⁸²⁾

7- Nizâmiye Hanı⁽⁸³⁾

8- Vezir Ziyaeddin'in hanı⁽⁸⁴⁾ .v.s.

Konya'daki hanların en ünlülerinden birisi olması gereken "Bezzazlar Hanı" yani "Bezzâzistan"a dair çağından kalan yeterli bilgi yoktur. Konya'daki hanlar genellikle birer tüccar hanı görünümünde idi. Hanlarda sadece dışardan gelen tacirlere değil, değişik amaçlı ticarî işler için de kullanılırdı. Han geleneği Osmanlılar devrinde de devam etmiştir.

Hankahlar

Konya şehrinin çevresini saran "hankâh" lar hep surların dışında bulunmaktadırlar. En önemli hususiyetleri de bu olsa gerektir. Kitâbelerden "hankâh" olduğu belli olan iki yapı vardır⁽⁸⁵⁾

Birincisi, Mes'ud b. Şerefşâh Hankâh'ı: Mes'ud b. Şerefşâh bu hankâhı "Sôfilere ve sanat ehli fakîhlere" vakfetmişti. Şehrin güneyinde Ulurmak civarında idi⁽⁸⁶⁾.

İkincisi, Sahip-atâ'nın Lârende kapısı dışındaki külliyesinin bir kısmı olup, 668/1269-1270 de yapılmıştır⁽⁸⁷⁾.

Kütüphaneler

Bir çağın, bir ülkenin ve bir milletin ilim, fikir ve kültürünün en güvenilir, elle tutulup gözle görülen delilleri kütüphanelerdir, bu kurumlardaki eski kitap koleksiyonlarıdır.

Prof. Dr. Osman Turan'ın yayımladığı Şemseddin Altun-Abâ Vakfiyesinden Konya'da ilk Selçuklu kütüphanesini kurma şerefine Selçuklu

⁽⁸²⁾ Osman TURAN "Celededdin Karatay Vakıfları ve Vakfiyelerinde"; burası, Buğday Pazarı'nda gösterilir.

⁽⁸³⁾ **Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü "Kayud-u Kadime"** "Defter No: 548,18b'de 635'de yapıldığı zikredilen "Medrese-i Nizamiye" Vakfına ait kayıtlarda geçer.

⁽⁸⁴⁾ Eflaki, **a.g.e.**, 1/375

⁽⁸⁵⁾ Tuncer BAYKARA; **a.g.e.**,s.95

⁽⁸⁶⁾ Yusuf AKYURT, **Konya Klavuzu** (Daktilo edilmemiş metin) Türk Tarih Kurumu Kitaplığı, No:600, s.45-46, İ. Hakkı KONYALI, **a.g.e.**,s.387

⁽⁸⁷⁾ Yusuf AKYURT, **a.g.e.**,s.55-56; İ. Hakkı KONYALI, **a.g.e.**,s.928-934; Mehmet ÖNDER, **a.g.e.**,s.114-116

Vezirlerinden Şemseddin Altun Abâ'ya ait olduğu anlaşılmaktadır. Bu kütüphane günümüze İplikçi Medresesi (Camii) adıyla intikal eden bina içinde kurulmuştur⁽⁸⁸⁾.

Sadrettin Konevi'nin camii ve türbesi gerek kendisinin, gerekse devrinin ünlü kitaplarından oluşan ve bilim çevrelerince iyi tanınan kütüphanesi, kendi adıyla anılan mahallede o zamanlar bir "ma'mûre" durumunda olan yerde idi⁽⁸⁹⁾. Ma'mûrenin kitâbesinde belirtilen bu kütüphane⁽⁹⁰⁾ acaba nerede idi? Bu soruya cevap vermek maalesef mümkün değildir. Çünkü türbe müstesna olmak üzere ma'mûrenin yapıları yedi asrı bulan derin mazisi içerisinde büyük değişikliklere maruz kalmıştır⁽⁹¹⁾.

Ayrıca "Nizamiye Hangan"ında bir kütüphane daha kurulmuştur. Yine Konya'da "Atabekkiye Medresesi" yakınlarında kurulan "dârül-huffaz"da bir vakıf kütüphanesi meydana getirilmiştir. Bir kitaplığın da Mevlânâ Dergâhı'nda kurulduğu ve Konya'da özellikle emir ve sultanların konaklarında; kütüphaneleri için yazılıp tezyin edilmiş değerli yazmalar bulunmaktaydı⁽⁹²⁾.

Kütüphaneler ve kitaplar konusuna gelmişken gerek mi'marî tezyinat ve epigrafik özellikler, gerekse kitap sanatları açısından bazı bilgiler vermekte fayda vardır. Çünkü sanatın özünde zarîf parçaların güzel bir bütünü oluşturması prensibi vardır⁽⁹³⁾.

Öncelikle kütüphanelerin ve diğer mimarlık eserlerinin kitâbeleri ve iç tezyinatlarında kullanılan hüsn-i hat hem muhtevâ hem de şekil açısından son derece önemlidir. Epigrafik incelemelerin vardığı ilk nokta "bilgi"dir. Yani kitâbeyi okuyan kişi o yapı hakkında yeterli bilgiyi elde eder. Ayrıca tezyîni kitâbelerle okuyucu eğitilir. Çünkü bu tür kitâbe metinlerinde ayet-i kerime'ler,

(88) Osman TURAN, Şemseddin Altun Aba Vakfiyesi s. 202; "Altun Aba Medresesi ve kütüphanesi Fatih'in adına 1476'da Konya evkafını belirleyen tahrir defterinde, medresenin ve kütüphanenin II. Kılıçarslan zamanında 1196'da yapıldığı 6,5 sayfalık arapça vakfiyesinden anlaşılmaktadır". Bkz. **Konya Vakıflar Müdürlüğü Arşivi**, Defter No 4, s.34

(89) Mustafa CAN, "Selçuklular Devri Konya Kütüphanelerinin Tarihçesi" **Selçuk Dergisi**, Sayı: 1, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Konya, Aralık 1986,s.56

(90) Hasan ÖZÖNDER, **Konya Velileri**, Kuzucular Ofset, Konya 1990,s.97

(91) Hasan ÖZÖNDER, "Sadreddin Konevi Mamuresinin Mimari Teşekkülü", **Selçuk Dergisi**, Sayı: 4, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yay., Konya, Ocak 1989, s. 143

(92) Müjgan CUMBUR, "Selçuklu Devri Konya Kütüphanesi", **Selçuk Dergisi**, Sayı:1, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Konya, Aralık 1986, s.42-43

(93) M.Zeki ORAL, "Kitap Kitabeleri" **Anıt Dergisi** 1/2 Konya Mart 1949,s.17-18

hadîs-i şerif'ler ve vecîz ifadelere yer verilir. İkinci nokta ise onun bir "süsleme türü" oluşudur⁽⁹⁴⁾.

Kitap sanatları konusunda cilt sanatı önemli bir yeri işgal eder Türk cilt sanatı zincirinin bir halkası olan Anadolu Selçuklu cildinin çok güzel örneklerini yine Konya'da görüyoruz. Mevlânâ Müzesi, Koyunoğlu Müzesi ve Yusufâğa Kütüphanelerinde bu gün için inceleme imkanı bulduğumuz ciltler geçmiş dönemlerdeki ciltler için de iyi bir fikir vermektedir .

Yine kitap sanatlarından tezhib özellikle Konya'da inkişaf etmiş bir sanattır. Nasıl ki; Venedik şehrinin cam işçiliği, Kütahya'nın çinileri ve Isparta'nın halıları varsa Konya'nın da Selçuklulardan bugüne tezhib ustaları vardı. Bu ustalar, el yazması kitapları en nadide tezhib örnekleriyle donatırlardı⁽⁹⁵⁾.

Mahkeme

Bir sicilde açıkça "Konya Mahkemesi" olarak geçen⁽⁹⁶⁾ mahkeme, Şerafeddin Camii'nin kuzey doğusunda muhtemelen Arikzâde Hanı ile Saraçzâde Hanı arasında bulunuyordu. Evliya Çelebi, Şems-i Tebrizi Tekkesi'nden bahsederken "mahkemeye karîb" olduğunu söyler⁽⁹⁷⁾. Esasen, Şerafeddin Camii karşısında olan "Yeni Hamam" da sonradan ve bugün hâlâ "Mahkeme Hamamı" olarak anılmıştır.

Böylece bulunabileceği alanın kabaca tahmin edildiği mahkeme binasının, Kasım Halife Camii vakfı olduğunu biliyoruz⁽⁹⁸⁾. Meram yolu üzerinde bulunan bu câmiyi yaptıran Kasım Halife nin oğlu Konya Kadısı Mehmet Efendi, Ağustos başı 1585 (Şaban993) tarihli bir vakfiye ile Şerafeddin Camii yakınındaki, bir tarafında Dâru't-Ta'lim olan büyük avlulu evini bu camiye vakfetmişti⁽⁹⁹⁾. İşte bu yapı Konya Mahkemesi, yanındaki Dâru't-Ta'lim ise

⁽⁹⁴⁾ Hasan ÖZÖNDER, "Konya'da Selçuklu Devri Abidelerinde Görülen Epigrafik Özellikler" **Konya**, Haz: Feyzi Halıcı, Konya Kültür ve Turizm Derneği Yayınları, Ankara 1984, s.16-17

⁽⁹⁵⁾ Bkz. A.Süheyl ÜNVER, "Konya'da XIII-XV Asırlarda yapılan Kitap Tezhibleri" **Konya Dergisi**, Halk Evi Yayınları, Konya, Ağustos 1945, 82/1-12; Ayla ERSOY, **Türk Tezhip Sanatı**, Akbank Yayınları, İstanbul, 1988, s.25

⁽⁹⁶⁾ **Konya Şer'iyeye Sicilleri**, 36/286

⁽⁹⁷⁾ Evliya Çelebi, **a.g.e.** III/21

⁽⁹⁸⁾ **Konya Şer'iyeye Sicilleri**,13/199

⁽⁹⁹⁾ İ. Hakkı KONYALI, **a.g.e.** s.438; "Mehmet Efendi'nin, Şerafeddin Camii önünde başka evleride vardı." Bkz. Özer ERGENÇ, **a.g.e.**s.46

Şems-i Tebrizi'ye inen sokağın sağında bulunan, Hacı Ali Efendi Muallimhanesi olmalıdır⁽¹⁰⁰⁾.

Bu bilgilerle, Konya Mahkemesi'nin iki katlı bir yapı olduğunu, içinde matbahi, yazlık kısmı ve dışarda ise ahır bulunduğunu ekleyebiliriz⁽¹⁰¹⁾.

Beylerbeyi Sarayı

Karaman Beylerbeyi, Bedelci Mehmet Ağa Sarayı denilen özel bir sarayda kalıyordu⁽¹⁰²⁾. Evliya Çelebi, "Seyahatnâme"sinde; Konya'nın "Paşa Sarayı meşhurdur." der⁽¹⁰³⁾. Bir kayıta Şerafeddin Camii yanında olarak gösterilen 'bu sarayın⁽¹⁰⁴⁾, bugünkü hükümet konağının bulunduğu yerde olması muhtemeldir⁽¹⁰⁵⁾.

Şerafeddin Camii'nin doğusunda sırasıyla Arikzâde Hanı, Konya Mahkemesi ve Saraçzâde Hanı, kuzeyinde, Yeni Hamam ve Ali Efendi Muallimhânesi ve daha arkada Şems'i Tebrizi Tekkesi vardı. Şerafeddin Camii'nin kuzey batısında bedesten, batısında İplikçiler Camii, bugünkü postahanenin bulunduğu yerde ise Müstevfi Hamamı'nın bir bölümü ile bir Dâru'l-Hadis yer alıyordu⁽¹⁰⁶⁾. Bu fiziksel görünümünden geriye boşluk olarak, bugünkü Kayalı Park ile hükümet konağının bulunduğu yer kalmaktadır. Bu bulgular ışığında Beylerbeyi Sarayı'nın yeri Hükümet Konağı'nın yeri olsa gerek.

Beylerbeyi Sarayı çeşitli onarımlar geçirmiştir. Onarım için yapılan keşifler, sarayın fiziki görünümü hakkında bazı bilgiler vermektedir⁽¹⁰⁷⁾. Bedelci Mehmet Ağa Sarayı iki ayrı bölümden oluşuyordu. Sarayı Kebir adı verilen büyük sarayda beylerbeyi; Sarayı Sagır adı verilen küçük sarayda ise mütesellim oturmakta idi. Saray iki katlı olup önünde şadırvanı ve havuzu bulunuyordu.

(100) Yusuf OĞUZOĞLU, a.g.m.s.99

(101) **Konya Şer'iyе Sicilleri** 13/119

(102) **Konya Şer'iyе Sicilleri** (Konya Mevlana Müzesi) 19/58, 20/280, 32/79

(103) Evliya Çelebi, a.g.e., III/22

(104) **Konya Şer'iyе Sicilleri**, 20/280

(105) Yusuf OĞUZOĞLU, a.g.m., s.98

(106) İ. Hakkı KONYALI, a.g.e., s.372

(107) Beylerbeyi Sarayının onarım keşifleri için Bkz. **Konya Şer'iyе Sicilleri**, 15/70, 32/79, 38/62

Üst katta büyük bir dîvanhânesi, beylerbeyinin sâkin olduğu oda ve kahve odası bulunuyordu⁽¹⁰⁸⁾.

Konya, özellikle Türk-İslâm döneminin başlangıcından bugüne kadar sayamayacağımız kadar mi'mârî yapılarla donatılmış bir şehirdir. Birer örnek olması açısından kaynaklarda geçen önemli eserlerden özetle bahsetmeye çalıştık. Daha burada temas edemediğimiz birçok dîni, askerî ve sivil mi'mârî örnekleri mevcuttur. Biz bunların elimizde bilgi, belge, fotoğraf ve plân gibi dökümanları olanlarından ileride daha geniş olmak kaydıyla bahsedeceğiz. Fakat burada yer veremediğimiz "Çeşme ve Şadırvanlar", "Tarikat yapıları"nın bir çoğu ve "Konya Mezarlıkları" gibi bir çok sanatlı yapılarda vardır. Ayrıca konumuz dışında olması sebebiyle hiç yer vermediğimiz Türk el san'atları'nın her dalında kendisini isbat etmiş olan Konya'yı ayrı bir araştırma beklemektedir.

Her medeniyet kendinden önceki medeniyetin taşı ve toprağı ile yapılır. Bu suretle sevimli olmasada her yeni medeniyet eskisinin zararına olarak kurulur. Fakat hiçbir millî varlık kendi varlığı zararına kurulamaz. Bu böyle olduğu halde yüzlerce yıldan beri ecdâdımızın vücûda getirmiş oldukları mi'mârî eserlerimizi tabiat aşındırması yetmiyormuş gibi, kendi ellerimizle yıktık. Bu sebeple Türk varlığına ve hatta dünya medeniyeti zararına, gün geçtikçe de bunların azalmasına ve yok olmasına bilgisizce meydan verdik.

Tarihimizin bu güzel eserleri, son asırda bilgisizlik ve kayıtsızlıktan dolayı azalmaya başlamış ve son zamanlara kadar var olan Konya'nın iç ve dış kalesi halkın ev yaptırırken faydalandığı bir taş ocağı haline getirilmiş, devlet erkânımız tarafından da burasının taşlarıyla bugünkü hükümet konağını yaptırılmıştır.

Yine dokuz kümbetli bedesten kazmalarla yıkılamadığından dinamitle parçalanmıştır. II Kılıçarslan'ın köşkünün büyük bir kısmı yetkililerin ilgisizliği sonucu yok olmuştur. Şeyh Şerefeddin'in kimseye bir zararı olmayan ve bugünkü caminin mihrabına haricen bitişik bulunan mahrutî şeklindeki türbesi, Hükümet Konağı batısındaki Çaşnığir Mescid ve Türbesi, Fahrettin Paşa Parkı ortasındaki Karamanlılardan kalma Kadı Mürsel'in türbesi, İbrahim Bey imareti, Dede Bahçesi köşesindeki Selçuklulardan kalma Tacül-Vezir Medresesi, Bâb-ı Aksaray Mahallesi'ndeki kümbet, Şekerfurûş'un Hoca Fakîh'daki türbesi, Mevlânâ Türbesi yanındaki Sultan Veled Medresesi, Osmanlılar zamanında yapılan

⁽¹⁰⁸⁾ **Konya Şer'îye Sicilleri**,32/79, 25 Aralık 1698. 10 Cemaziyelwel 1110 tarihinde Beylerbeyi sarayı onarılmak üzere keşfi yapılmıştı. Bu keşifte boya ve nakkaş ücretide masraf gösterilmektedir. Bu kayıt sarayın iç bölümlerinin tezyini incelik taşıyacağını da gösterir. Bkz. **Konya Şer'îye Sicilleri** 20/267

muhteşem kervansaraylar, Nalıncı Baba Kümbeti, Amber Reis Türbesi gibi eserler Konya şehrindeki bugün hatırlayabildiğimiz yok edilen ecdat yadigarlarıdır.

Türk milletinin, Türk kültürünün ve Türk sanatının devamlılığı açısından ve tarihimizin tapu ve senetleri olması bakımından Türk-İslam eserlerinin korunması ve yeni nesillere tanıtılması her kuşağın üzerine bir vecîbedir. Bu görevi yerine getirmek her Türk insanının milli hedeflere ulaşmak için yapması gerekenlerden en önemlisidir.